"מקטן לגדול" - חפירת האתר המוסטרי בעין קשיש בקיץ 2013

(פרופ' אראלה חוברס / ד"ר עומרי ברזילי / רביד אקשטיין / אריאל מלינסקי-בולר)

סיכום הרצאה שניתנה במסגרת האירוע "אני יודע מה עשית בקיץ האחרון" - נובמבר 2013

עין קשיש הינו אתר פרהיסטורי מתקופת הפליאולית התיכון, השוכן בשדה פתוח למרגלות תל קשיש בעמק יזרעאל, בין יקנעם לקרית טבעון, סמוך לגדה המערבית של הקישון. האתר נחפר בשנים 2009-2011 על-פני שטח חפירה מקובל בחפירות פרהיסטוריות (20 מ"ר) ובעומק של כ-3.5-4 מ' מתחת לפני השטח הנוכחיים. באתר נמצאו כלי צור בצורות המאפיינות את התרבות המוסטרית ומבדיקות מדעיות שנערכו התגלה כי חלק מחומרי הגלם הגיעו לאתר מאזורים מערביים יותר, בסמוך לים התיכון. באתר נמצאו גם עצמות בעלי חיים שעל חלקן נמצאו סימני חיתוך באמצעות כלי צור. ממצא יוצא דופן באתר היתה גולגולת של בקר-בר (אב טיפוס נכחד של הבקר המבוית המוכר כיום), כולל הקרניים והלסת העליונה, שנמצאה במנח אנטומי עם החוליות העליונות של עמוד השדרה. האתר תוארך בשיטת OSL (*Optically Stimulated Luminescence*) ל-60-70 אלף שנה לפני זמננו.

שרידים של בקר-בר קדום

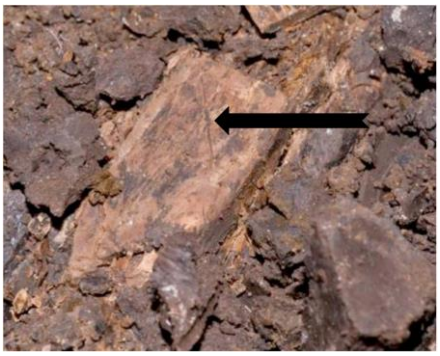

סימני חיתוך על עצם, המעידים על פעילות אנושית

בעקבות תכנית להארכת מסלולו של כביש 6 צפונה נחפרו בקיץ 2012 תעלות בדיקה מכניות סביב האתר. מתעלות אלה הסתבר כי שטח האתר הינו כ-1,300 מ"ר וכי למעשה קיימת שכבה נוספת, כ-2 מ' מתחת לשכבה שנחפרה בעבר. בשכבה הקדומה נמצא, נוסף על כלי צור ועצמות בעלי-חיים, גם שבר של גולגולת אנושית. בעקבות זאת תוכננה על ידינו עונת חפירות נוספת לקיץ 2013 שבה תועמק החפירה לעומק השכבה התחתונה וייחשף אזור נוסף של השכבה העליונה, בו צפינו לשימור טוב יותר של יחסים מרחביים בין הממצאים השונים.

כ-10 ימים בלבד לפני תחילת עונת החפירה המתוכננת חל מפנה דרמטי בתכנית. האתר נפגע בשוגג על-ידי עבודות עפר של כביש 6, ולכן מתוקף החוק הפכה החפירה המתוכננת לחפירת הצלה נרחבת בניהול האוניברסיטה העברית ובשיתוף עם רשות העתיקות ועם חוקרים מאוניברסיטת חיפה, ממכון וייצמן ומאוניברסיטת טובינגן בגרמניה.
בחפירה זו נחשפו ממצאים על-פני שטח של למעלה מ-500 מ"ר, והתאפשרה הצצה נדירה לקומפלקס של התיישבויות של חברות ציידים-לקטים בתקופת הפליאולית התיכון באיזור זה. נדגיש כי חשיפת שטח כה נרחב בחפירה פרהיסטורית הינה אירוע נדיר יחסית.

מראה האתר במהלך העונות הקודמות

מראה האתר במהלך העונה הנוכחית

בחפירה התגלה רצף של ארבע שכבות מתקופה זו, שחלקן מופיעות על פני שטח נרחבים מאוד (מעל 100 מ"ר) וחלקן נחשפו בשטחים "מצומצמים" יחסית של 60-70 מ"ר בלבד. בגלל מפלס מי תהום גבוה נמנעה חפירתן של שכבות קדומות יותר, כך שהשכבה ממנה נאסף שבר הגולגולת בשנת 2012 עדיין לא נחשפה. על סמך קורלציה עם חתכים סטרטיגרפיים מתוארכים נראה כי גילם של כל האתרים הללו הוא בין 60 ל-70 אלף שנה לפני זמננו.

בדיקה ראשונית של הממצא מן השטחים השונים הראתה כי הצור נשמר היטב ובמקרים רבים לא עבר כמעט שינויים מאז נעזב במקום. עצמות בעלי החיים נמצאו במצב שימור טוב יחסית לחפירה המקורית וכבר בשדה ניתן היה להבחין בסימני החיתוך וההכאה כתוצאה מפעילות האדם. בכל השכבות נעשה שימוש בטכנולוגיות סיתות המאפיינות את תעשיות הצור של התרבויות המוסטריות בפליאולית התיכון ("שיטת לבלואה").

בין הממצאים המיוחדים אבן עם גומות (סדן עליו בוצעה פעילות הקשורה בעיבוד מזון מן החי?), קונכיה מן הים התיכון שהובאה אל האתר על-ידי האדם, ואזורי סיתות בהם נמצאו נתזים וגרעינים שניתן היה לחברם יחדיו. מלבד אלה נמצאו באתר גם שרידי עצמות אדם - ממצא נדיר באתרים קטורים (בשדה פתוח) מתקופה זו.

מקבץ נתזי צור וגרעין ממנו סותתו

כיום, בעקבות העבודות במקום, האתר מכוסה כבר ואיננו נגיש, אולם חקר השרידים נמצא בשלביו הראשוניים ביותר ועתיד לספק מידע חשוב על התנהגות האדם על-פני הנוף הפליאוליתי באזור זה.